



EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE FAL

Elif DULGER *

ÖZET

1976 yılında, imdiki ad Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü olan, zamanın Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan Türk Folklor Arşiv Kılavuzuna göre Türk folklorunun konular belirlenirken kılavuzun K maddesi inancılara ayrılmıştır. 100 lük kodlama seviyesinde hazırlanan kılavuzun bu bölümünde K 700 kodlamasında rüya ve fal yer almaktadır.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere fal, folklorun inancılar bölümünde karşımıza çıkmaktadır. Değerli araştırmalarda ele alınan Türk folklorunun, üzerinde az çalışılan konuların başında gelen fal, insanların doğuştan gelen güçlere yaklaşımını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türk kültür tarihi, edebiyat ve halk bilimi açısından önemli kaynak eserlerden biri olan, Evliya Çelebi'nin adını yüzyıllardan beri taşıyan ve daima da yatacağı ünlü Seyahatname'de çeşitli yerlerde hakkında bilgi verilirken kaydedilen fal ile ilgili bilgilerin derlendirilmesine dayanmaktadır. Çalışmanın başlıca amacı, kültür tarihimizin bu önemli eserini fal ile ilgili çalışmalara dâhil etmek ve Türk halkbiliminin az çalışılan konularından olan fal hakkında ileride yapacaklarımız için çalışmalara zemin hazırlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, fal.

FORTUNE-TELLING IN THE SEYAHATNAME OF EVLIYA ÇELEBİ

ABSTRACT

According to the Turkish Folklore Archive Guide prepared in 1976 by the National Folklore Research Department of Ministry of Culture of the time, which is now called the Ministry of Culture directorate general for research and development of folk culture, article K in the guide was designated for beliefs, while the subjects of Turkish folklore was being determined. In this part of the guide which was prepared based on the categorization in hundreds, dream and fortune-telling appears in the K 700 category.

Tarafımızdan 2006 yılında, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Büyü, Sihir ve Falın Halkbilimi Açısından Derlendirilmesi Yüksek Lisans Tezinden hazırlanmıştır.

* Ar. Gör., Selçuk Ü. Ahmet Keleşoğlu E. t. Fak. Orta Ö. r. Sos. Al. E. t. Böl. Türk Dili ve Ed. Ö. r. ABD. E-mail: elif_dulger@hotmail.com

As is understood from this information, we come across fortune-telling in the part which is designated for beliefs in folklore. Fortune-telling upon which little study is conducted is a branch of Turkish folklore -handled in different researches- and it bears importance in that it shows people's approach to supernatural powers.

This study is based on assessing information related to fortune-telling which was recorded while giving information about various places in Seyahatname, which is an important work as far as Turkish cultural history, literature and folk science is considered. The main aim of our study is to include this important work of our cultural history in the researches on fortune-telling and to form the basis for the studies that we are going to carry out on fortunetelling on which little research is conducted.

Key words : Evliya Celebi, Seyahatname, fortune-telling.

Ş

Türk seyahat edebiyatı içerisinde önemli yere sahip olan eserler Varlıca Çelebi *Seyahatnamesi* ile birlikte bu eserden önce kaleme alınmış olan Babür *Babürnamesi*, Seydi Ali Reis'in *Miratü'l-Memalik* bu türün en önemli örnekleridir (Banarlı 1998, 688).

Türk edebiyatında seyahatname denilince ilk akla Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* olmaktadır. Evliya Çelebi'nin Türk edebiyatında seyahatname türünün zirvesinde olduğu bilinen bir gerçektir. Ahmet Hamdi Tanpınar, her ne kadar üslubunun derbeder olduğu söylese de onu edebiyatımızda yaratmış olan yazar da anlaşıyor bu konuda saymaktadır (Tanpınar 1961). Tanpınar'ın da belirttiği gibi eserin üslubu derbederdir; ancak, verilen her cümlede Osmanlı insanının hayata bakış görüldüğü için Evliya Çelebi bu yönü ile büyük bir nesir yazarı olarak kabul edilebilir. Evliya Çelebi'nin çağı olan nesir yazarlarından ayrışabilecek önemli özellikleri vardır. Devrine ve devrindeki yazarlara göre sade bir dil kullanması, güçlü tasvirleri, sıcak mizahı, seciler ve mübalealar ile süslü üslubu Evliya Çelebi'nin ayrılmaz noktalarıdır (Büyükdör 1987, 393). Bu nedenle eser, 17. yüzyıl Türk nesrinin önemli eserleri arasındaki yerini almıştır.

17. yüzyıl ve öncesi İslam ve Osmanlı tarihini araştırmak isteyenlerin başvuracakları önemli bir kaynak olan eserinde Evliya Çelebi, gezdiği ülkeler ve ehlinin tarihi hakkında kimi zaman duyduklarına, kimi zaman da çeşitli tarih kitaplarına dayanarak kıymetli bilgiler verir. Viyana'ya giden elçilik heyetinde bulunduğundan Osmanlı sınırlarındaki coğrafyaları da tasvir eden Evliya Çelebi, sadece Türkler tarafından değil, genel anlamda bütün dünya tarihçileri ve Avrupa dünyası tarafından merakla takip edilen bir kaynaktır (Ortaylı 2006, 88).

Çağın Osmanlı zihniyetini, dünya görüşünü ve dünyaya bakışını tıpkı bir ayna gibi gösteren eserde Orta Çağın sonlarından itibaren doğu ile batı arasında açılmaya başlayan uçurumun, 17. yüzyılda hangi boyutlara ulaştığı ve batının o yıllardan 17. yüzyıla ne kadar yol aldığı, Evliya Çelebi'nin Avrupa ülkelerinde karşılaştığı çeşitli olay veya durumlar karşısında Osmanlılara serzenite bulunması ile hissettirilir. Eser, Yeni Çağın ortalarında doğu ile batı arasındaki tinsel uçurumun hangi düdüdürücü boyutlara varmış olduğu göstermesi bakımından da düşünce tarihi araştırmalarına ışık tutar (<http://www.history.hacettepe.edu.tr/archive/evliyacelebi.htm>, ET: 20.02.2006)

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* çok geniş bir sahaya içine almaktadır. Eserde hemen bütün Osmanlı coğrafyası, İran, Irak, Suriye, Mısır, Rusya, Kıbrıs, Balkanlar, Macaristan, Almanya, Flemenk, Svez ve Lehistan gibi çeşitli ülkeler ve ehirlere ait geniş bilgiler vardır (Banarlı 1998,

691). *Seyahatname*'de tarih, coğrafya, dil, folklor, etnoloji, sosyoloji konularında geni bilgiler verilmektedir. 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı imparatorluğunun geni sınırlarındaki önemli ehil ve ülkelerin ya da ama biçimleri, âdetleri, gelenekleri, görenekleri, töreleri, inançları, törenleri ve günlük yaşantıları hakkında zengin bilgiler ile dolu olan eser, halk bilimciler ile etnologların da vurmaları gereken önemli bir kaynaktır (Örnek 1995, 34).

Evliya Çelebi eserinde gezdiği yerler ve bu yerlerin tarihi hakkında bilgi verirken sadece kendi gözlemleri ile yetinmemiştir. Onun Kazvinî, Makrizî, Taberî, Zehebî, Celalzade, Solakzade, Âlî, *Atlas Minor* gibi belli başlı eserlere, kanunnamelere, eyalet tahrir defterlerine menâkıbnamelere ve Latin, Yunan dilleri ile yazılmış çeşitli tarihlere başvurduğunu bilinmektedir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1979, 126; Baysun 1977, 408-409).



•GökZ ve •yerZ'n temsil ettiği evrensel iki ilkelî kâinat düncesinin yazıldığı âretleri vardır. Çince'de •kuaZ'dış verilen bu âretlere Türkçe'de •şekZ denmektedir (Esin 2001, 27). Hem Çinliler hem de Türkler şikarları fal bakmak için kullanırlar. İrkların ekli, doğa güçlerini ilerde ve ilerlemekte oldukları ifade etmektedir. Buna göre, üst çizgiler görünürde hâkim olan kavramı, alt çizgiler ise ilerlemekte bulunan ve galip gelecek olan kavramı göstermekte; falcılar bu ekilde anlamları çökmektedirler (Esin 2001, 29).

Falın Eski Türkçe'deki karşılığı •şrkZ'dır. Dîvânü Lûgati'te kelime Falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek şeklinde açıklanmaktadır (Dîvânü Lûgati-Türk Tercümesi 1998, 42).

Hiçbir toplum veya uygarlığa ait olmayan yani evrensel olan falcılık, ortaya çıktığı ilk günden beri insanı lunu megal etmiştir. Geleceğini sürekli olarak merak eden insanlar, bunları tek başlarına bilemedikleri ya da çaresiz oldukları için geleceğini bilebildiklerine inandıkları falcılara başvurmuşlardır. (Scognamillo ve Arslan 1999, 17).

İnsandan bu yana insanı lunu sürekli merak içindedir ve meraklarının cezbeden en büyük konusu da gelecektir. Yapılacak herhangi bir işin sonucunun nasıl olacağını önceden bilmek, bir insanın yazgısını öğrenmek insanları tarih boyunca megal etmiştir. İnsanların hayatları boyunca başarı ve mutlu olmak istemeleri sonucunda fal, yüzlerce çeşit kazanmıştır. Kullanılan çeşitli araçlar ve yöntemler ile fal çeşitleri günümüzde oldukça geni lemektedir. Sürekli bir arayış içinde olan insan zihni, farklı yaklaşımlar ile geleceğini öğrenmek adına fal ve falcıların hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir.

Ağaç, at, ateş, bakla, balık, balta, başsak, bina, buğday, çakıl, defne, duman, el, harf, hava, horoz, I Ching (Yi King), insan başsağı, iskambil, kafatası, kahve, kap, kaplumbağa, karaciğer, karga, keçi, kemik, kristal, kuş, lamba, mum, omuz kemiği, rüzgâr, saç, sayı, soğan, su, tarot, tuz, un, yaprak, yüz, yüzük, zar (Scognamillo ve Arslan 1999), ağız kemiği (Korkmaz 2003, 67; Roux 2001, 90), illar (Türk Ansiklopedisi 1968, 90), çubuk ve ok (Roux 2001: 88) fizyonomi ve göz (Hacıyeva vd. 1995, 77), grafoloji (Türk Ansiklopedisi 1968, 90), kitap, köpük, kulak (Hacıyeva vd. 1995, 77), kum/toprak (Arslan 2002, 112), kumalak (Esin 2000, 57) kura (Sezer 1998, 37), kürek kemiği (Esin 2000, 152; Roux 2001: 96) mâni (Çelik 2005, 42), papatya, sakız, tespih (Özseven 1939, 188), tükürük, yıldız falları bilinen fal çeşitleridir.

Ancak, fal çeşitlerinin sadece bu kadar olduğu düşünülmemelidir. Bugün Anadolu'da sayılabilecek kadar çok fal vardır. İnsanlar açısından önemli olan gelecek hakkında söylenecek sözler olduğu için Anadolu halkı falda kullanılan malzemeye önem vermemektedir. Kahve falı, tarot falı baktırıldığı gibi, bazen de herhangi bir işe dayanarak niyet tutma falı olarak

kabul edilmektedir. Nitekim, fal tutmak, Akıldan bir ey geçirip belli bir i in olup olmamasında veya ol tarzında ona cevap aramak, niyet tutmākanlamışdadır (Ayverdi 2005, 916).

gider. Evliya Çelebi, hâlâ İstanbul taklitçileri içinde bu resim falcışsının Hindî gazelleri, türlü türlü tavşrlarşyla ve gülünç sözleriyle taklit edildi ini belirtmektedir (Evliya Çelebi 1996, 292).

Osmanlı İmparatorluğunda kazaskerler, ki kadşasker kelimesinin zamanla de ğime u ramş eklidir, eri hükümler veren ki ilerdir. Müneccimba şlarşn ve remilcilerin kazaskerlerle yan yana geçtikleri ve müneccimba şlarşn kendilerine has kavuklarş oldu u göz önüne alşnşna onlarşn sosyal ve idari hayat içinde sahip olduklarş yer daha iyi anla şılır. Ayrıca her padi ahşn bir müneccimba şş oldu u bilinmektedir.

Kutadgu Bilig’deki 4385 Herhangi bir i e ba lamak istersen, öz zamanşn bunun için iyi veya kötü olup olmadı şnş sormak lazşdır (Süfuf Has Hâcib 1994, 317) beytine bakşnca müneccimba şlık kurumunun Türklerde çok eskiye dayandı şnş söylemek mümkündür. Her ne kadar çe itli konularda müneccimlere danş mak eski bir Türk gelene ği ise de, slamî kaideye göre gaybş Allah’tan ba ka kimse bilemedi ği için eserin hemen be beyit sonrasında Sözü onlara sor, fakat hemen inanşverme; her eyi bilen Tanrş’dır ve ancak ona kuvvetle sarı şınalıdır. (Has Hâcib 1994, 317) denmektedir.

¶ § ¶

Fal çe idi olarak eserin üç yerinde kitap, bir yerinde resim, bir yerinde bakla, bir yerinde de remil yani kum falş kar şmşza çşkmaktadır.

Eserin iki yerinde kitap falş hakkında bilgi verilmektedir. Her iki metinde de kitap falşna Hafşz irazi Divanş ile fala bakşlmaktadır. Hicri 940 yşlşnda Kanuni Sultan Süleyman, Acem diyarşnş ya ma etmek için asker gönderir. Akkoyunlu beylerinden Murat Pa a, Osmanlıya yardım için Acem diyarşna gelir. Karakolda gözcülük eden Murat Pa a Hafşz irazi Divanş açarak fala bakar ve u beyit gelir:

•Du i ez Cenâbş asaf peykbe âret âmed
Ve zi hazreti Süleyman usiâret âmed

Fala baktşktan bir müddet sonra Sultan Süleyman’şn askerine yardım için Acem diyarşna gelece ği haberi alşnşr (Evliya Çelebi 2001a: 200).

Esere göre Peçevi yi itleri ço unlukla dü man üzerine gitmeden önt Hafşz irazi Divanşndan fala bakarlar. Güzel bir beyit gelirse Allah’a tevekkül edip giderler ve zaferle dönerler (Evliya Çelebi 2002: 118).

Evliya Çelebi eserini bitirdikten sonra Bir âdem tefeül murâd edinse her sahîfeyi açdşkca *bi-emri Hayy*-ş Kadîr hasbihâline münâsib bir ehîr ve kurâ ve kasabâtlar çelebi Evliya Çelebi 2007: 1) ba lş ş altşnda, sayfa numaralarşnş göstermeden son cildin fihristini Bu fihrist Yşldşz Nüşhasşnşn sonunda yer almaktadır. Burada Evliya Çelebi, Seyahatnamesi ile fala bakşlabilece ini söylemektedir. Buradan da anlıyoruz ki *Seyahatname* ile kitap falşna bakşlabilir.

Eserdefalcş esnafş hakkında bilgiler verilirken, İstanbul’daki tek falcş esnafş olan Hoca Mehmed Çelebi’nin dükkânşnda baktş ş fal hakkında da bilgi verilir. Buna göre, Hoca Mehmet Çelebi dükkânşnda asşlş olan çe itli tablolar ile akçe kar şlş şnda insanların talihine bakar. Akçeyi veren insan talih tutuş Hoca Mehmed Çelebi de bu resimlerden birini açar ve gelen resme uygun olarak ir söyler (Evliya Çelebi 1996: 292). Burada resimle daha do rusu tablolarla fal bakmak kar şmşza çşkar.

Bir müneccim olan Ak Mehmed Pa a, bakla ile fal bakar (Evliya Çelebi 2003: 28). Ancak bu falşn nasşl bakıldı ş ile ilgili olarak eserde hiçbir bilgi yoktur.

Eserde verilen bilgilere göre, Sultan Selim'in Mısır'a yönelce ini duyan Mısır Sultanı Gavri, ehri remilcilerini ça rı kedisinin ve Sultan Selim'in talihine baktır. Remilciler, Sultan Gavri'ye niyet etti i ki iden yani Sultan Selim'den kendisine zarar gelece ini söylerler. Bunun üzerine Gavri, yükte hafif, pahada a r mallarını toplayarak skenderiye kalesinin hazinesine saklar. Aynı zamanda da skenderiye limanında elli pârê kadıra hazırlar. Amacı, Sultan Selim'in Mısır'a

Irak'ın Kazvan ehrindeki bir ba da bir kuyu vardır. Hâkimler suçlu oldu unu dü ündükleri ama emin olamadıkları ki iyi bu kuyunun kenarına ba larlar. E er bu ki i suçlu ise kuyudan siyah bir duman ve kötü kokular çıkar. Bunun üzerine o ki i öldürür. Ama kuyudan duman çıkmazsa adamı salıverirler (Evliya Çelebi 2001a: 220).

Yine Irak'ın Kazvan ehrinde Hz. Danyal kilisesi yakınında bir kuyu vardır. Hırsız oldu u dü ünülen haramiyi kuyunun kenarına ba larlar. E er adam gerçekten hırsız ise kuyudan • budur" diye bir ses i itilir. Ama hırsız de ilse kuyudan ses gelmez ve salıverirler (Evliya Çelebi 2001a, 220).

Geçmi i insanlık tarihi kadar eski olan fal, geçmi te var olmu devletlerin ve milletlerin sosyal ve idari hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Türkler arasında da inançların de i mesine ra men varlığı her ekilde sürdürmü tür. Eski aman inancında amanlar tarafından yürütülen kehanette bulma görevini Osmanlılarda müneccimler sürdürmü , günümüzde ise falcılar sürdürmektedir (Duvarcı 1993, 117).

Eser, 17. yüzyıl sosyal ya amının bütün güzelli iyle gözler önüne sermektedir. Halk arasında yaygın olmasının yanı sıra Evliya Çelebi'nin verdi i bilgilerle falın Osmanlı idarecileri arasında da önemli bir yere sahip oldu u anlaşılmaktadır. Osmanlı devlet protokolünde müneccimbaşının özel bir yeri olması fala ve falcılara verilen önemin en açık göstergesidir. Eserde Mısır Sultanı Gavri ile ilgili verilen bilgiden anlaşıldığı üzere fal, eski Mısır yönetiminde de önemli bir yere sahiptir.

Halk arasında fal ile ilgili uygulamalar yaygınken idareci kesimin bu uygulamalar ile ilgilenmedikleri görülmektedir. Onlar ya müneccimbaşılara ya da iinin ehli falcılara ba vurmuşlardır.

Falcılara 17. yüzyılda verilen önemi gösteren en önemli kayıtlardan biri de, eserde stanbul esnafı arasında önemli bir yere sahip oldu u belirtilen müneccimler, remilciler ve ressam falcı esnafı hakkında verilen bilgilerdir. Eserde müneccim ve remilci esnafından örnek verilmemesine ra men ressam falcı esnafı olarak Hoca Mehmed Efendi'nin adı verilmekte, onun bu fala nası baktığı geni bir ekilde anlatılmaktadır.

slamiyet'te fal, çe itli ayet ve hadislerle yasaklanmış tır. Ancak, Evliya Çelebi'nin adı geçen esnaf kolları hakkında verdi i bilgilerle falın slami bir kisveye büründürüldü ü görülmektedir. Müneccimler ile remilcilerin pirinin Hz. Ali, Hz. Ali remlinin ise mehur oldu u belirtilmektedir. Ancak remilcilerin pirinin Hz. Ali'den önce Hz. Danyal oldu u ve Hz. Danyal'ın da bu ilmi Cebrail'den öğrendi i söylenmekte, hatta müneccimlerin Yasin Suresinin 39. ayeti ile yakından ilgilendikleri belirtilmektedir.

Eserin incelenmesi neticesinde karışıkça çıkan fal çe itleri kitap, bakla, resim ve kum fallardır. Halk arasında uygulamalarda ise, balık, a aç, ku , elma ve kuyu ile tefeül edilmektedir. Hatta bu uygulamaların hukuki boyutlarının bile oldu u Irak'ın Kazvan ehrinde uygulanan uygulamalar ile açıkça görülmektedir. Bir kimsenin suçlu olup olmadığı konusunda tam olarak karar veremeyen hâkimler bu uygulamalara ba vurmuşlardır. Bu i lemin do ruyu ne kadar gösterdi i tartışılır ancak eserde gelecek ile ilgili olarak baktırılan falların gerçekte ti i belirtilmektedir.

Evliya Çelebi, adının asırlardır ya atan ve ya atmaya da devam edecek olan bu muhte em eseri ile 17. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatında falın ne kadar önemli bir yeri oldu unu göstermiştir. Konuyu Abdülkadir nan'ın u sözleri ile noktalamak yerinde olacaktır:

•Fal baktırmak, iptidaî amanizmin bütünü i o lunun ruhunda bşraktış ve tedavisi kabil olmayan hastalıklardan biridir. Bir Altaykamışn kürek kemi i falıyla, olgun topluluktaki aydışn salon hanışmlarıışn ve madamlarıışn iskambil veya kahve telvesi falı arasındaki fark ancak maddedeki farklılıdır. Mâna bakımdan farklılıklarında en ufak fark bile yoktur. (Zan 2000, 159).

ARSLAN Arif, *İ Nesil Yayınları*, İstanbul 2002.

AYVERD İhan, *İ Nesil Yayınları*, C. 1, Kubbealtı Ne riyatı, İstanbul 2005.

BANARLI Nihat Sami, *İ Nesil Yayınları*, C. 2, Milli E itim Basımevi, İstanbul 1998.

İ Nesil Yayınları, C.5, Ötüken Ne riyatı, Sö üt Yayınları, İstanbul 1987.

BAYSUN M. Cavid, •Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, C. 4, MEB Yayınları, İstanbul 1977, s. 4002.

ÇELİK Ali, *İ Nesil Yayınları*, Akça Basım Yayın, Ankara 2005.

İ Nesil Yayınları, (Çev.: Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

DUVARCI Ay e, *İ Nesil Yayınları*, Kültür Bakanlıı Yayınları, Ankara, 1993.

ES N Emel, *İ Nesil Yayınları*, Kılbalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Orhan aik Gökyay), Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, İstanbul 1996.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Zekeriya Kur un, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Da lı), Kitap, İstanbul 1999.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Yücel Da lı, Seyit Ali Kahraman), 4. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001a.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Yücel Da lı, Seyit Ali Kahraman ve brahim Sezgin), 5. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001b.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yücel Da lı), 7. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yücel Da lı, Robert Dankoff), Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Evlia Çelebi, *İ Nesil Yayınları*, **Transkripsiyonu-Dizini**, (Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yücel Da lı, Robert Dankoff), Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

